

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SORUMLULUK PSİKOLOJİSİ

Elif TÜRK

DENİZLİ-2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

SORUMLULUK PSİKOLOJİSİ

Elif TÜRK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Osman MUTLUEL

Denizli, 2023

JÜRİ ÜYELERİ PROJE ONAY SAYFASI

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Manevi Destek ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans öğrencisi Elif TÜRK tarafından hazırlanan “Sorumluluk Psikolojisi” başlıklı Tezsiz Yüksek Lisans Projesi tarafımdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Tezsiz Yüksek Lisans Projesi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Osman MUTLUEL

Danışman

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Harun ABACI

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

Elif TÜRK

ÖNSÖZ

Çalışmamızda sorumluluk psikolojisinin insanın varoluş gayesi ile bağlantısından yola çıkarak bireyin ve toplumun psikolojik ve manevi iyi oluşu üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Kur'an ve hadisler ile de desteklenerek insanın yaşamına anlam vermesindeki rolü üzerinde durulmuş ve konu detaylıca anlatılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle konumu belirlememde benimle ilgilenen ve isteklerimi göz önünde bulundurarak bana yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Osman Mutluel'e teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Manevi Destek ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans programı içerisinde eğitim aldığım ve değerli ilimlerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Çeviri konusunda bana destek olan arkadaşım İrem Nur Alagöz'e teşekkürlerimi sunarım. Benden manevi desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım İncinur Irmak'a, Hatice Aslan'a, Aysel Özdemir'e, Enes Eskiya'ya bu süreçte maddi manevi yardımcı olan ve beni destekleyen ablalarım Aslı Eskiya'ya ve Burcu Aksoy'a teşekkür ederim.

Sevgisini, saygısını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman yanımda olan hayat arkadaşım Tanju Türk'e teşekkür ederim.

Elif TÜRK
Denizli, 2023

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü

Tezsiz Yüksek Lisans Proje Özeti

Projenin Başlığı: Sorumluluk Psikolojisi	
Projeyi Hazırlayan: Elif Türk	Danışmanı: Doç. Dr. Osman Mutluel
Kabul Tarihi: 15.12.2023	Sayfa Sayısı: ix(ön kısım)+31
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Programı: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>Sorumluluk psikolojisi, bireylerin içsel motivasyonlarını, davranışlarını etkileyen ve yaşamlarındaki kararları belirleyen temel bir psikolojik alanı temsil eder. Bu çalışma, sorumluluk duygusunun öznel iyi oluş, toplumsal refah ve manevi doyumla olan ilişkisine odaklanmaktadır. Kur'an ayetleri, hadisler ve bu bağlamdaki kavramlar (maneviyat, din, ruh sağlığı) çerçevesinde sorumluluk psikolojisinin insanın dini ve dünyevi mutluluğundaki rolü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Sorumluluk psikolojisinin insan yaşamındaki önemi, bireylerin gelişimi, toplumsal uyum ve manevi tatmini gibi çeşitli yönlerdeki etkileri üzerinde durulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar, insanın davranışlarını sorumluluk bilinciyle şekillendirmesinin, yaşama daha derin anlam ve hedefler katma yolunda önemli bir adım olduğunu göstermiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Sorumluluk Psikolojisi, Maneviyat, Din, Ruh Sağlığı, İyi Oluş.	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences

Abstract of Master Thesis

Title of the Project: Psychology of Responsibility	
Author: Elif Türk	Supervisor: Assoc. Doç. Dr. Osman Mutluel
Date: 15.12.2023	Nu. of pages: ix(pre text)+31
Department: Philosophy and Religious Sciences Subfield: Spiritual Support and Guidance	
<p>Psychology of responsibility represents a fundamental psychological field that influences individuals' internal motivations, behaviors, and decisions in their lives. This study focuses on the relationship between the sense of responsibility and subjective well-being, social welfare, and spiritual satisfaction. The role of responsibility psychology in the religious and worldly happiness of individuals has been extensively discussed within the framework of Quranic verses, hadiths, and related concepts (spirituality, religion, mental health). The importance of responsibility psychology in human life, its effects on various aspects such as individual development, social harmony, and spiritual fulfillment have been emphasized. The resulting findings indicate that shaping one's behavior with a sense of responsibility is an important step towards adding deeper meaning and goals to life.</p>	
Keywords: Psychology of Responsibility, Spirituality, Religion, Mental Health, Well-being.	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM SORUMLULUK KAVRAMININ TANIMI.....	3
1.1.Sorumluluğun Muhatabı	4
1.2.Sorumluluğun Çeşitleri.....	5
1.3.Kur'an-ı Kerimde Geçen Sorumluluk İle İlgili Bazı Ayetler	8
1.3.1. Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Sorumluluğunun Temel Özellikleri.....	8
1.4.Hadislerde Sorumluluk Kavramı ile İlgili Örnekler	10
İKİNCİ BÖLÜM PSİKOLOJİNİN TANIMI	12
2.1. Psikoloji Kavramı ve Konusu	12
2.3. Psikolojik İyi Oluş	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM PSİKOLOJİDE SORUMLULUĞUN ÖZNEL, TOPLUMSAL VE MANEVİ İYİ OLUŞA ETKİLERİ.....	17
3.1. Öznel İyi Oluş	18
3.2. Toplumsal İyi Oluş	20
3.3. Manevi İyi Oluş	22
SONUÇ	28
KAYNAKÇA	29

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

bk.	: bakımız
bs.	: baskı, basım
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DÜSBED	:Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi
s.	: Sayfa, Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarih yok
vb.	: ve benzer
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

İnsan, toplumun içinde doğup, gelişip yaşamını devam ettirmektedir. İnsanı anlamak, doğasını, varoluş biçimini kavramak, potansiyellerini görebilmek, onun evrende ki konumunu ve bu evrenle olan ilişkisini anlamakla mümkün olmaktadır. İnsanın akıl, bilinç ve duyuş özelliklerine sahip olmasından dolayı dünyaya geldiği andan itibaren evrende özel bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda insanın kendisine, çevresine ve aşkın olan yaradana karşı bir takım sorumlulukları bulunmaktadır. Sorumluluk, genelde insanın özgür ve akıl sağlığına sahip olduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Özgürlük ve sağlıklı bir akıl olmadığı durumlarda sorumluluk kavramı üzerinde durulamaz. Bu anlamda, sorumluluk özgürlük ve akıl sağlığı gibi ön şartlara dayanmakta ve bu unsurlar sorumluluk duygusunun temelini oluşturmaktadır.¹

Bireylerden, insan onuruna uygun bir yaşam sürmesi için kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesi beklenmektedir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran düşünebilme gücü bireye çevresini düzenleme ve sorumluluklarının farkında olma kabiliyeti kazandırmaktadır. Sorumlu davranışın öğrenilmesi ise yaşam boyu süren bir süreçtir. Psikolojik iyi olma hali de bireyin bu sorumlu davranışını geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Bireyin davranışlarından, çevresindeki olaylardan ve toplumun genel süreçlerinden sorumlu olma duygusu, psikolojik ve manevi açıdan büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Bireylerin ruhsal sağlığı, kişisel gelişimi ve toplumsal ilişkileri yönünden bu etkinin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Psikolojinin öznesi, insandır. Kişinin ruhen iyiliğini ifade eden manevi iyi oluş da, bu bağlamda psikoloji içerisinde incelenen konular arasında yer almaktadır.² Bireylerin sorumluluk psikolojisi, hareketlerini yönlendirip kararlarını şekillendirerek ruhsal ve zihinsel sağlıklarını güçlendirmektedir. Toplum içindeki her bireyin sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, daha sağlıklı ve dengeyi yakalamış bir toplum oluşturmanın temel bir unsuru olarak kabul edilir. Bu durum, toplumun genel refahı ve manevi iyi oluşu için önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

İnsanoğlu dünyaya geldiğinden beri bir anlam ve amaç arayışı içerisinde bulunmuştur. Bu arayış sürecinde olumlu, olumsuz birçok etken bulunmaktadır. İnsanın

---

¹ Y. Samet, Kazel, , “Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 7 (30 Haziran 2023), 43-69.

² Hatice Acar, , “Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2014), 391-412.

hayatını anlamlandırıp anlamsızlık duygusundan kurtulmasında dini inanç, amaç ve sorumluluk gibi faktörlerin olumlu etkisinin bulunduğu, ancak depresyon, stres, kaygı ve amaç eksikliği gibi faktörlerin de hayatın anlamını olumsuz etkilediği bilinmektedir. İnsan yaşamına anlam yükleyerek anlamsızlık duygusunu azaltmaktadır. Bu bağlamda, maneviyatın ve psikolojik iyi oluşun hayat üzerindeki etkilerini anlamak, bu unsurların insan yaşamına olan katkısını anlayarak önemini vurgulamak büyük bir önem taşımaktadır. Sorumluluk psikolojisinin bireyin kişisel, toplumsal ve manevi yaşamına olan etkileri ve bu unsurların birbirleriyle nasıl etkileşimde olduğu ve birbirlerini nasıl tamamladığı da göz önünde bulundurulmalıdır Böylece insanın yaşamındaki anlam arayışında, maneviyat, öznel, toplumsal, psikolojik iyi oluş ve sorumluluk hissi arasındaki ilişki daha net bir şekilde anlaşılabilir olacaktır.³

---

³ Cüneyd, Aydın - Mevlüt, Kaya, “Maneviyat ve Öznel İyi Oluş Değişkenlerinin Hayatın Anlamını Yordaması”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (30 Aralık 2021), 41-77.

BİRİNCİ BÖLÜM

SORUMLULUK KAVRAMININ TANIMI

Türkçe sor-mak fiilinden türetilen yeni bir kelime olan sorumluluk hukukta "uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutulma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme" ve daha özel kullanımıyla "alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukuki durumu" anlamlarına gelir.⁴

Sorumluluk kavramı birçok açıdan (psikolojik, sosyolojik, dini, ahlaki, hukuki vb.) ele alınmış ve incelenmiştir. Sorumluluk ile ilgili olarak ortaya çıkan bazı düşüncelere bakıldığında, İslam'da sorumluluk kavramı 'Mesuliyet, Mükellefiyet, Ehliyet, Vazife' gibi kavramlar ile açıklanmıştır. Ehliyet şartlarını taşıyan kişilerin dini, ahlaki, sosyal ve hukuki görevlerinden dolayı sorumlu tutulmaları olarak ifade edilmiştir. Sorumluluk kavramına dair birçok tanımlama yapılmış ve birbirinden farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür, ancak genel olarak, sorumluluk kavramı insanın eylemlerinden dolayı taşıdığı yükümlülüğü ifade etmektedir. Birkaç örnek verilecek olursa; Aristoteles'in erdem öğretisi, sorumluluğu erdemlerle ilişkilendirir. Ona göre, insanın amacı mutluluk ve iyi bir yaşamdır ve bu da erdemli bir yaşamla mümkündür. Bu bağlamda, insanın sorumluluğu, erdemli davranışları benimseyerek ve onları uygulayarak iyi bir yaşam sürmeye yönelik bir çaba gerektirir. Kant ise ödev ahlakıyla sorumluluğu ilişkilendirir. Ona göre, insanlar ahlaki eylemleri yaparken içsel bir ödev duygusuyla hareket etmelidirler. Bu ödev, ahlaki yasaları evrenselliği, özgürlüğü ve insanın rasyonel doğasını vurgular. Nurettin Topçu, sorumluluğu hukuki ve ahlaki olmak üzere ikiye ayırır ve sorumluluğun temel şartını bilgi ve hürriyet olarak belirtir. Yani insanın sorumluluğu, bilgi sahibi olması ve bu bilgiyle özgür bir şekilde hareket edebilmesi üzerine kuruludur. Erol Güngör ise sorumluluğu vazife olarak nitelendirir ve beklenen davranış ile tercih kavramlarıyla açıklar. Bu bakış açısında, insanın sorumluluğu, toplumun beklediği davranışları yerine getirmesi ve bu davranışları tercih edebilmesiyle ilişkilendirilir. V. Frankl, sorumluluğu insanın sahip olduğu en büyük değerlerden biri olarak görür ve özgürlük kavramını sorumluluğun temeline yerleştirir. Varoluşçuluk ise sorumluluğu, insanın kendi kararlarını vermesi, bu kararlara sahip çıkması ve kendi gerçekliğini yaratması olarak tanımlar. Her yaklaşım, sorumluluğun farklı yönlerini vurgulamakta ve insanın yaşamını, kararlarını ve eylemlerini nasıl değerlendirdiğine bağlı olarak farklı perspektifler sunmaktadır. Ancak genel olarak, insanın özgürlüğü, bilgisi,

---

⁴ Kemal, Yıldız, "Sorumluluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 380-382.

tercihleri ve içsel motivasyonları sorumluluk kavramının temel taşları olarak kabul edilmektedir.⁵ Sorumluluk, insanın eylemlerinden ve kararlarından bilinçli bir şekilde sorumlu olmasıdır. İslam ahlakında, insanın kendisine, çevresindeki diğer insanlara ve genel olarak tüm varlıklara karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk bilinci, insanı diğer varlıkların üzerine çıkarır çünkü insan, bu bilinçle hareket etmeye zorlanır. Bu durum, kişide bir ödev duygusu ve yükümlülük hissi oluşturur. Sorumluluk, bir davranışı gerçekleştirmeye ve öncesinde bir karar almaya sevk eder. Kararlar ve bu kararların eyleme geçirilmesi sürecinde etkin olan şey, bu sorumluluk bilincidir. İnsan, kendisini bir davranıştan sorumlu hissettiği anda o davranışı üzerine almış olur. Sonuç olarak, sorumluluk, kişinin kendi eylemlerinin farkında olmasıyla birlikte bu eylemlerin sonuçlarını üstlenmesidir. Bu, insanın kendi kontrolü altındaki durumlarla ilgili olarak da geçerlidir. Sorumluluk, bir tür bilinçli sözleşme olarak düşünülebilir; insan, kendi kararlarını ve eylemlerini bilerek üstlenir ve sonuçlarıyla birlikte bu süreci kabul eder.⁶

1.1. Sorumluluğun Muhatabı

Sorumluluğun muhatabı olmak için akıl sahibi olmak, özgür bir iradeye sahip olmak gerekmektedir. Bu donanımlarda yaratılan tek varlık ise insandır. Bu özellikleri sebebiyle de yaratılmışların en şerefli olarak nitelendirilir. Diğer varlıkların aksine, insan özgür iradesi ve akıl gücüyle donatılmıştır. Diğer varlıklar, genellikle doğalarının gereği olarak belirli kalıplar içinde yaşarlar ve kendi özgür iradeleriyle hareket etmezler. Bu sebeple, insanın sahip olduğu özgür irade ve akıl, ona belirli bir sorumluluk yükler. İnsan, kendi seçimleri ve eylemleriyle ilgili olarak sorumluluk taşır çünkü bu eylemler özgür iradesiyle belirlenir.⁷ İnsana verilen bu özellik, onun yaratılmışların en şerefli olarak nitelendirilmesine yol açar. Diğer varlıkların aksine, insanın akıl ve iradeyle donatılmış olması, onun kendine özgü bir varlık olmasını ve dolayısıyla da sorumluluk sahibi bir varlık olmasını sağlar. Bu durumda, insanın sorumluluğu, sahip olduğu akıl ve iradeyle hareket ederken seçim yapma yeteneğiyle bağlantılıdır.⁸

Neticede sorumluluk kavramı, bireyin kendisini kendi eylemlerinin sahibi olarak tanımasıyla ilişkilidir. İnsanın kendisini eylemlerinin öznesi olarak hissetmesi,

---

⁵ Y. Samet, Kazel, “Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 43-69.

⁶ Salih, Yalın, “Ahmet Hamdi Akseki’de Ahlaki Sorumluluk”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/38 (2015), 209-225.

⁷ Kemal, Yıldız, “Sorumluluk”, 380-382.

⁸ Mustafa, Çağrı, “Mesuliyet”, *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. Dönmez, İ. Kâfi (İstanbul, ts.), 1298-1300.

sorumluluğun temelini oluşturur. Akıl ve özgürlük, sorumluluğun oluşması için temel şartlardır. Akıl ve özgürlük bir araya geldiğinde, birey kendi kararlarını verebilir, eylemlerini belirleyebilir ve bu eylemlerden sorumlu olabilir hale gelir. Bu durumda, kişi olma halinden bahsedilebilir çünkü birey kendi benliğini, iradesini ve eylemlerini şekillendirme yeteneğine sahip olur. Dolayısıyla, insanın kendini eylemlerinin öznesi olarak hissetmesi, akıl ve özgürlük sayesinde bu eylemlerden sorumlu olmasını sağlar. Bu durum, insanın kendi varlığını belirleme gücüyle birlikte sorumluluk üstlenmesini sağlar.⁹

1.2. Sorumluluğun Çeşitleri

İnsan, dini, ahlaki, sosyal ve hukuki doğruları seçmeye yönlendirilir ve bu seçimlerinden sorumlu tutulur. İnsanın iradeli eylemleriyle ilgili üç ana otoritenin etkisi altında üç farklı sorumluluk türü kabul edilir;

- a) Vicdani (ahlaki) Sorumluluk
- b) İctimai(Toplumsal) Sorumluluk
- c) Dini Sorumluluk¹⁰

a) **Vicdani (ahlaki) sorumluluk:** Her insanın doğası gereği bozulmamış bir içsel rehberi olan vicdanı vardır. Bu vicdan, kişinin ruhsal yapısında yer alır ve bazen kendisini takdir ederken bazen de sorgular ya da suçlar. "Müftüler sana fetva verse de sen yine vicdanına danış" (*Darimi, "Büyu", 2*); "Kötülük senin içine sıkıntı veren şeydir" (*Müslim, "Birr", 14*) gibi hadisler vicdani sorumluluğun önemini ifade eder.¹¹

Vicdan, iç disiplini temsil eder ve sorumluluk duygusu, vicdanın sınırlarını belirler. Vicdan, insanın yapması ve yapmaması gerekenleri gösteren bir rehberdir, sanki içeriden gelen bir uyarı sistemidir. Hayatta her zaman çeşitli seçenekler vardır ve insanlar sürekli olarak 'A' veya 'B' gibi seçenekler arasından tercih yapar. Bu seçimler, bireysel tercihlerin sonucudur ve iyi ile kötü arasında yapılan seçimlerde insanların vicdanı devreye girer. İnsanların yalnız kaldıkları zamanlarda bile ahlaki kurallara uyarak kötülüğe başvurmamaları ve doğru olanı seçmeleri, vicdani sorumluluğun önemli göstergelerindedir. Bu durum, insanın içsel etik ve ahlaki değerlere olan bağlılığını ve vicdanın sürekli olarak insanın tercihlerini etkilemesini vurgular. Bu şekilde, vicdan insanın yaşamındaki

---

⁹ Necdet, Durak, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlak Felsefesinde Erdem- Mutluluk İlişkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (2014), 87-114.

¹⁰ Mustafa, Çağrı, "Mesuliyet" 1298-1300.

¹¹ Kemal, Yıldız, "Sorumluluk", 380-382.

tercihlerde ve davranışlarında önemli bir rehberlik yapar ve kişisel sorumluluğun temelini oluşturur.¹²

İslam, her insanı yaptıklarından sorumlu tutar. Kişisel sorumluluk yanında, ahlaki sorumluluğun da büyük bir önemi olduğunu vurgular ve bu sorumluluktan Peygamberler dahi muaf değildir. Ayette: “Elbette kendilerine peygamber gönderdiğimiz ümmetleri sorumlu tutacağımız gibi, peygamberleri de sorumlu tutacağız” (7/A’raf/6) buyrulmaktadır. Ayette de işaret edildiği üzere Peygamberler de gerek fiillerinden, gerekse peygamberlik vazifesini yerine getirmekten sorumludur. Sorumlu tutulamayacak ve mukaddes olan yalnızca Yüce Allah'tır.¹³

b)İctimai (Toplumsal) Sorumluluk: Sorumluluk duygusu, zamanla gelişen bir beceridir. Bu duygu genellikle ailede başlar ve bireylerin sorumluluk bilincini edinmelerinde önemli bir rol oynar. Ailenin ardından çevre, bireylerin sorumluluk kazanmalarında etkili olur. Toplumun bir parçası olan bireylerin sorumluluk ve görev bilincini benimsemesi ve sağlıklı bir toplum için bu değerleri içselleştirmesi oldukça önemlidir. Bu süreç, bireylerin toplumlarına karşı sorumlu davranmalarını ve toplumun refahı için katkıda bulunmalarını sağlar.¹⁴ (Tarhan, 2021)’a göre Sorumluluk duygusu değer boyutuyla ortaya koyulduğunda gündelik hayattaki bağların da güçlendirilmesine yardım eder. Toplumu organizma olarak düşünürsek, toplumsal bütünlüğün esası için uyulması gereken değerlerden biri sorumluluktur der. Aksi halde cemiyetin bir çocuk gibi bencilleşeceğini dile getirir.¹⁵

İslam'a göre ahlak, insanın sosyal ilişkilerini düzenleyen en önemli disiplinlerden biridir. İnsanın yaşamı, diğer insanlardan kopuk değildir. Bireyin eylem ve davranışları genellikle sadece kendisiyle sınırlı kalmaz, dışarıda bulunan insanlarla bağlantılıdır ve çeşitli sonuçlar doğurur. Bu nedenle, diğer insanlarla olan bu iç içe olma durumu, onlara karşı hak ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Bu durum, bireyi toplum karşısında sorumlu kılar ve aynı zamanda sosyal yapıya iyilik ve kötülüğün önlenmesi için çaba gösterme sorumluluğu yükler. İnsan, vicdanının yanı sıra toplumun da bir otorite olduğunu kabul eder ve bu otoriteye karşı sorumluluk taşır. Bu bakış açısı, insanın ruhsal yapısının yanı sıra toplumun da önemini vurgular ve insanın hem bireysel hem de toplumsal olarak sorumluluk taşıdığı düşüncesini güçlendirir.¹⁶

---

¹² Nevzat, Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan Güzel İnsan Modeli* (İstanbul: Timaş, 2021), 118-122.

¹³ Necdet, Durak, “Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlak Felsefesinde Erdem- Mutluluk İlişkisi”, 87-114.

¹⁴ Sevtap, Özdem - Ayşe, Bengisoy vd. , “Üniversite Öğrencilerinin İnsani ve Manevi Değer Eğilimlerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi: Kuzey Kıbrıs Örneği”, *Kisbu İlahiyat Dergisi* 3 (2020), 35-78.

¹⁵ Nevzat, Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan Güzel İnsan Modeli*,118-122 .

¹⁶ Necdet, Durak, “Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlak Felsefesinde Erdem- Mutluluk İlişkisi”, 87-114.

c)Dini Sorumluluk: İlahi otoritenin belirlediği sorumluluk, insanın inanç ihtiyacından doğar ve diğer sorumluluk türlerinin eksikliklerini tamamlar. Dini şuurun zayıfladığı toplumlarda görülen ahlaki düşüş, genellikle ahiret kaygısının ve Allah korkusunun azalmasıyla ilişkilidir. Bu durum, ahlaki ve toplumsal sorumlulukların da zayıflamasına ve çöküşüne yol açabilir. Dinî şuurun azalması, insanların ahlaki ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirme konusundaki motivasyonlarını ve rehberliklerini etkileyebilir. Ahiret kaygısının ve Allah korkusunun azalmasıyla birlikte, insanlar ahlaki değerlere daha az bağlı olabilirler ve toplumda ahlaki düşüşler gözlemlenebilir. Bu durumda, ilahi otoritenin belirlediği sorumluluk duygusunun zayıflaması, genel ahlaki ve toplumsal sorumlulukların eksiklik göstermesine neden olabilir.¹⁷ İslam ahlakı, vicdani ve toplumsal sorumluluğu kabul ederken, özellikle ahiret sorumluluğuna odaklanır. Bu bakış açısı, tam sorumluluğun, insanın Yüce Allah'a karşı olan sorumluluğu olduğunu vurgular. Bu sorumluluk, en güçlü, en kesin ve değişmez olanıdır ve İslami bakış açısına göre en yüksek sorumluluk olarak kabul edilir.¹⁸

İslam dininde insanın dinen sorumlu (mükellef) olmasının şartları; şer'î hitapla yükümlü tutulması, söz ve davranışlarına şer'î sonuçlar bağlanması, âkli melekeleri yerinde (akıl) ve ergin (temyiz kudretine bağlı olarak baliğ) olmasıdır. Mükellef olmanın şartı ise ehliyettir. Sorumlu tutulmadaki amaç yükümlülüğünün mükellef tarafından imtihan şartları içerisinde yerine getirilmesidir. Kur'an ve hadislerde, insanlar, cinler, melekler ve hatta peygamberlerin dahi sorumluluklarından bahsedilir. Her varlığın belirli bir sorumluluğu olduğu ve bu sorumluluğun Allah'ın emri altında yerine getirilmesi gerektiği vurgulanır. Çeşitli Kur'an ayetlerinde ve hadislerde, Allah'ın kişinin gücünün yetmeyeceği yükümlülükleri kimseye yüklediği vurgulanır.¹⁹ Ayrıca, insanların Allah'a karşı yükümlülüklerinde her bireyin kendi kapasitesinden sorumlu olacağına²⁰ ve insanların birbirlerine dayanışma içinde olmaları gerektiğine vurgu yapılır. Özellikle zor işlerde birbirlerine yardım etmeleri gerektiğine dikkat çekilir.²¹

---

¹⁷ Kemal, Yıldız, "Sorumluluk", 380-382.

¹⁸ Necdet, Durak, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlak Felsefesinde Erdem- Mutluluk İlişkisi", 87-114.

¹⁹ Mustafa, Sinanoğlu, "Teklif", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 385-387; el-Bakara 2/233, 286; el-En'âm 6/152; el-A'râf 7/42; Buhârî, "Savm", 49; Müslim, "İmân",199.

²⁰ en-Nisâ 4/84).

²¹ Buhârî, "İmân",22; Müslim, "Eymân", 38, 39, 40).

1.3. Kur'an-ı Kerimde Geçen Sorumluluk İle İlgili Bazı Ayetler²²

İnsan Sorumlu Bir Varlıktır: “Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”²³

Sorumluluk Herkesin Gücü Nispetindedir: “Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır, onlara haksızlık edilmez.”²⁴ (Kurt, 2021) sorumluluğun temel şartını öncelikle Allah'ın kulun mesuliyetini sonuç verecek olan nimetlerle donatması olarak görmüştür.

İnsan Sahip Olduğu Bütün Organlarından Sorumludur: “(Doğrusu) size Rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyeti) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendisine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim.”²⁵ Allah insanı sorumlu tutmuş ama bu sorumluluğun üstesinden gelebilecek, ona yol ve istikamet gösterecek kaynak olarak onu vahye de muhatap kılmıştır. Sorumluluğun din ve dünyayı kapsayan niteliğe sahip olması gerektiğini, insanın en büyük sorumluluğunun Yüce Allah'a inanmak, onu kabul etmek ve bilmek olduğunu, aynı zamanda yaratıcıyla kul arasındaki iletişim nesnesi olduğunu dile getirir.²⁶

1.3.1. Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Sorumluluğunun Temel Özellikleri

- İnsana Halifelik Görevinin Yüklenmesi;

“Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar. Zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan (bu emanetin hakkını gözetmediğinden) Cidden çok zalim, çok cahildir.” (Azhab 33/72). Ayetteki "emanet" kelimesi, insanın yeryüzünde bir "halifelik" görevi üstlendiğini ifade eder. İnsan, üstün yeteneklerle donatılmış olarak dünyaya gönderilmiş ve bu görevle yeryüzünün en değerli varlığı yapılmıştır. Bu üstün yetenekler, insanı yeryüzünde bir "halife" olarak nitelendirir; yani insan, diğer varlıkların yerine geçen, onların yerini tutan, yöneten bir varlık olarak kabul edilir. Bu özellikler, insanın diğer varlıklara ve Yaratıcıya karşı belirli sorumluluklar yüklenmesine yol açar. İnsana, kâinattaki varlıkların hizmetine sunulmasıyla

---

²² Fatih, Kurt, *Kur'an'da Sorumluluk Bilinci Kulluğun Gayesi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 3-24.

²³ Ahzab,33/72.

²⁴ Mü'minun,23/62).

²⁵ En'âm Sûresi 6/104).

²⁶ Fatih, Kurt, *Kur'an'da Sorumluluk Bilinci Kulluğun Gayesi*, 183-185.

birlikte dünyayı düzenleme yetkisi verildiği için Allah'a şükretme ve O'na karşı bir kulluk görevi yüklenmiştir. Bu, insanın dünyayı koruma, yönetme ve yaşama alanlarını düzenleme sorumluluğunu içerir. Dolayısıyla, insana verilen bu yetki, ona Allah'a karşı şükretme ve bu emaneti koruma yükümlülüğünü getirir.

- İlk İnsana İsimlerin Öğretilmesi ve İnsanın Meleklerden Üstün Kılınışı;

“Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle göstererek: ‘Eğer sözünüzde doğruysanız, bunların isimlerini bana bildirin’ dedi.”(*Bakara 2/30*).

Hiz. Âdem'e eşyanın bütün isimlerinin öğretilmesi, meleklerle onun halife olarak tanıtılması, üstün kabiliyetlerle yaratılması ve meleklerin ona secde etmesi, insanın özel bir konumda yaratıldığının işaretleridir. İnsan, akıl sahibi olması ve bu akıl sayesinde elde ettiği bilgiyle diğer varlıklardan üstün tutulur. Bu üstün yetenekler ve özellikler, insanın diğer varlıklara değil, kendisine "halifelik" görevinin verilmesine neden olmuştur. İnsan, akıl ve bilgiyle donatılmış olmasıyla diğer varlıklardan farklı bir konumda yaratılmıştır. Bu yetenekler, insanın dünyayı anlama, yönetme ve Allah'ın emirlerine uygun bir şekilde hareket etme kabiliyetini beraberinde getirir. Dolayısıyla, insanın diğer varlıklardan üstün tutulmasının temel sebebi, akıl ve bilgi gibi üstün yeteneklerle donatılmış olmasıdır ve bu özelliklerinden dolayı halifelik görevi insana verilmiştir.²⁷

- Meleklerin Âdem’e Secde İle Emrolunmaları ve İblisin İsyanı;

Hani, meleklerle, “Âdem’e secde edin” demiştik. İblis’in dışında hepsi secde ettiler. İblis, “Ben, çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim!” dedi (*İsra/ 61*).

Allah, insana yüklediği halifelik vazifesinden dolayı onu meleklerden ve cinlerden üstün tutmuştur. Bu durum, insanın bu amaçla öne çıkarılmış olmasını ifade eder. Ayette bahsedilen secde, bir saygı ve hürmet göstergesi olup, Allah'ın emirlerine uyulmasının ve sorumlulukların yerine getirilmesinin insanı yükselteceğini ve manevi olarak meleklerden üstün kılacağını vurgular. Ancak, emre aykırı davranışlar insanı diğer varlıklardan daha alt bir seviyeye düşürebilir. İnsana vahiy ile verilen bilgi, akıl ve özgür iradesiyle desteklenmiş, iyi ile kötü arasında tercih yapma sorumluluğu verilmiştir. Allah, insanı bilgi vermeden sorumlu tutmamıştır. Göklerin ve yerin insanın hizmetine sunulması, kâinattaki her şeyin insana boyun eğmesi ve insanın dünyayı şekillendirebilme yeteneği, insanın sorumluluk sahibi bir varlık olmasının bir sonucudur. Bu durum, insanın dünyadaki hâkimiyetinin ve sorumluluklarının önemini vurgular.²⁸

²⁷ Fatih, Açık, *Kuran'ı Kerim'de İrade Hürriyeti ve Sorumluluk Çerçevesinde İnsan Hayatı* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 10-18.

²⁸ Fatih, Açık, *Kuran'ı Kerim'de İrade Hürriyeti ve Sorumluluk Çerçevesinde İnsan Hayatı*, 10-18.

1.4. Hadislerde Sorumluluk Kavramı ile İlgili Örnekler²⁹

Üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar akıl hastasından.”³⁰

“Allah, yanılarak, unutarak ve zor kullanılarak yaptıklarından dolayı ümmetimi sorumlu tutmaz.”³¹

“Yüce Allah, kalplerinden geçirip de dile getirmedikleri ve yapmadıkları şeylerden dolayı ümmetimi sorumlu tutmaz.”³²

“Dikkat edin! Kişi ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba çocuğunun suçundan dolayı cezalandırılmaz. Çocuk da babasının suçundan dolayı cezalandırılmaz.”³³

“Size bir şeyi yasakladığım zaman ondan kaçının. Bir şey emrettiğim zaman gücünüzün yettiği ölçüde onu yerine getirin.”³⁴

“Hepiniz birer çobansınız/sorumlusunuz ve hepimiz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür.”³⁵

“Müminin mümin üzerinde altı hakkı vardır: Hastalandığında onu ziyaret eder, öldüğünde cenazesinde bulunur, kendisini davet ettiğinde davetine icabet eder, onunla karşılaştığında selâm verir, aksırdığında ona hayır duada bulunur, varlığında ve yokluğunda onun için samimi davranır.”³⁶

---

²⁹ Fatih, Kurt, *40 Hadiste Sorumluluk Bilinci* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 8-43.

³⁰ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 17.

³¹ İbn Mâce, *Talâk*, 16.

³² Nesâî, *Talâk*, 22).

³³ İbn Mâce, *Menâsik*, 76.

³⁴ Buhârî, *İ'tisâm*, 2.

³⁵ Buhârî, *İstikrâz*, 20.

³⁶ Tirmizî, *Edeb*, 1.

“Nerede olursan ol, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâka uygun biçimde davran!”³⁷

“Dikkat edin! Sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.”³⁸

“İçinizden biri bir kötülük görürse onu eliyle, buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin; buna da gücü yetmezse kalbiyle (ona karşı kin ve nefret beslesin). Bu ise imanın asgari gereğidir.”³⁹

---

³⁷ Tirmizî, Birr ve sıla, 55.

³⁸ Tirmizî, Radâ’, 11.

³⁹ Müslim, İmân, 78.

İKİNCİ BÖLÜM

PSİKOLOJİNİN TANIMI

2.1. Psikoloji Kavramı ve Konusu

Psikoloji; Yunanca Psyche (Ruh, nefes, zihin) ve Logos (Bilgi, düzenli söz) sözcüklerinden meydana gelmekle beraber ‘ruh bilgisi’ anlamına gelmektedir. Ancak kelime anlamı bu şekilde olsa da psikoloji ruhu incelemez. Buradaki ruhtan kasıt felsefedeki veya dindeki ruhla ilgili konular değil, insanın algı, düşünce, zekâ, duygu, davranış gibi tamamı zihin veya beyinin işlevlerinden kaynaklanan süreçleridir. Davranışların ve zihinsel süreçlerin, sistematik ve bilimsel olarak incelenmesidir. İnsan ve hayvan davranışlarını bilimsel metotla inceleyerek ve açıklayarak genel yasalara ulaşmaya çalışır. Araştırmalarını deney ve gözleme dayanarak yapar.

Psikolojinin konusu; organizmanın (insan ve hayvan) deney ve gözlem yoluyla incelenebilen ve ölçülebilen davranışlarıdır.⁴⁰ Evet, psikoloji insan davranışlarını incelerken genellikle iki farklı eğilim üzerinde durur. Bilimsel psikoloji, gözlem, deney ve ölçülebilir verilere dayanarak insan davranışlarını ve zihinsel süreçleri anlamaya odaklanır. Bu yaklaşım, deneysel yöntemleri kullanarak nesnel veriler toplamaya ve genel prensipler oluşturmaya dayanır. Diğer yandan, felsefi psikoloji düşünce, bilinç ve insan zihninin derinliklerini anlama üzerine odaklanır. Buradaki vurgu, insanın iç dünyasını, duygularını, düşüncelerini ve bilincini anlamaya yöneliktir. Felsefi psikoloji, düşünsel ve teorik çerçeveler içinde insan psikolojisini ele alır ve bilimsel metotlardan ziyade felsefi analizlere dayanır. Her iki yaklaşım da insanın içsel dünyasını anlamak ve açıklamak için farklı bakış açıları sunar. Bilimsel psikoloji daha somut ve deneysel verilere dayanırken, felsefi psikoloji daha çok düşünsel analizlere ve teorik yaklaşımlara odaklanır.⁴¹

Psikolojinin konusu olan davranış; Psikolojinin incelendiği temel konulardan biri davranışlar ve onları etkileyen faktörlerdir. Davranış, bir organizmanın iç veya dış kaynaklı uyarıcılara verdiği gözlemlenebilir tepkileri kapsar. İnsanın davranışlarını etkileyen çeşitli faktörler vardır:

---

⁴⁰ “I Psikolojiye Giriş, Psikoloji Bilimini Tanıyalım”, <https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/psikoloji-dersi.pdf> ts., 1-7.

⁴¹ Arzu, Tacer, “Psikoloji, Varoluş, Maneviyat”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 6 (30 Aralık 2022), 177-185.

- Psikolojik faktörler: Bu faktörler, kişinin iç dünyasından kaynaklanır. Duygular, düşünceler, motivasyon, öğrenme süreçleri ve bilişsel işlevler gibi içsel psikolojik süreçler, davranışları etkiler.
- Organik faktörler: Beyin yapısı, genetik miras, hormonal denge ve genel sağlık durumu gibi fiziksel özellikler ve bedensel durum, davranışları etkiler.
- Çevresel faktörler: Kişinin yaşadığı fiziksel ve sosyal ortam, ailenin, arkadaş çevresinin, kültürel değerlerin, eğitimin ve toplumsal normların etkisiyle davranışlar değişebilir.
- Tecrübe ve geçmiş yaşantılar: Kişinin daha önce yaşadığı deneyimler, öğrenme süreci ve geçmişteki yaşantılar, mevcut davranışları üzerinde belirleyici olabilir.
- Tutum ve beklentiler: Bireyin sahip olduğu inançlar, değerler, tutumlar ve beklentiler, davranışlarını şekillendirebilir. Kişinin kendisine ve çevresine yönelik beklentileri ve tutumları, davranışlarını etkiler.

Bütün bu faktörler bir araya geldiğinde, insanın davranışlarının nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olur ve bu faktörlerin insan davranışlarına etkisini inceleyen psikolojinin bir bilim dalı olmasını sağlar.⁴² İnsan doğasını anlayabilmek için insanların davranışlarını içinde buldukları sosyal ve kültürel çevre çerçevesinde incelemek gerekir.⁴³

2.2. Kur'an-ı Kerim'e göre İnsan Psikolojisi

Kur'an, insanın eğitimi ve rehberliği için bir kaynaktır. İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu hedefler ve insanın sahip olması gereken özellikler, inançlar, eylemler ve yapmaması gerekenler konusunda rehberlik eder. İnsanın içinde bulunan potansiyelleri geliştirmesini, aklını kullanmasını teşvik eder ve geçmişten dersler çıkarmayı önerir. Kur'an aynı zamanda insanın Allah'a inanmaya eğilimli olduğunu ve zayıf olduğunu ifade eder. Bu zayıflıkların bazıları bedensel olabilir; insan bedenlen zayıf olabilir, hastalanabilir ve başkalarına muhtaç hale gelebilir. Kur'an, insanın zayıflıklarını ve kusurlarını anlayarak, Allah'a bağımlılığını vurgular ve insanın yaratılışındaki bu zayıflıkların farkında olmasını ister. Bu farkındalık, insanın kendi sınırlılıklarını anlamasına ve Allah'a olan ihtiyacını kavramasına yardımcı olur. İnsanın duygusal olarak zayıftır; sevdiklerine karşı daha hoşgörülü olabilirken, sevmediklerine karşı daha adaletsiz davranabilir. Ayrıca maddi şeyler, servet, güç ve statü gibi unsurlar insanı etkileyebilir ve aldatici olabilir. Bu cazibeler,

⁴² I Psikolojiye Giriş, "Psikoloji Bilimini Tanıyalım", (ts.), 1-7.

⁴³ Jean, Delay - Pierre Pichot, "Psikolojinin Tanımları, Metotları ve Komşu Disiplinlerle İlgileri", çev. Fırat, Erdoğan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975), 323-343.

insanın kararlarını etkileyip onları yanıltabilir, insanın değer yargılarını ve davranışlarını değiştirebilir. Ayrıca insan acelecidir (*Al-i İmran, 14*). Bencildir (*Nisa, 128*). Kıskançtır (*Mearic, 19-21*). Nankördür, iyilikleri unuttur (*Hac, 11*). Az şükreder (*Secde, 9*). Kur'an, içten inanan insanların olumsuz özellikleri kontrol altına alabileceğini ve güzel davranışlar sergileyebileceğini vurgular. Bu bağlamda Kur'an, "nefs" kavramına da yer verir. İnsan cinsi (*Tevbe, 129*), kişinin kendisi (*Nisa, 29*), kalp, gönül, insanın iç dünyası (*Nisa, 63*), iyi ve kötü arzuların kaynağı (*Yusuf, 53*), vicdan (*Enbiya, 64*) ve ruh (*Enam, 33*) gibi. "Nefs" terimi Kur'an'da çeşitli bağlamlarda kullanılmış ve genellikle insanın içsel benliği, arzuları, duyguları, ego veya nefsi olarak anılmıştır.⁴⁴

2.3. Psikolojik İyi Oluş

Literatürde 'well being' iyi oluş hali olarak kişinin "kendini iyi hissetmesi ve iyi işlevde bulunması" anlamına gelir. 'Olumsuz duygularla başa edebilme ve hayatın olumlu yönlerine odaklanma yeteneği' ve 'Kişinin ahlak ilkelerine dayanarak hayatının anlamını ve amacını bulmayla ilgilenen yaklaşım' tanımlamalarıyla psikolojik iyi oluş pozitif psikolojinin çalışma alanına girmektedir. Psikolojik iyi oluş, bireyin olumlu bir öz algıya sahip olması ve kendi gerçekliğiyle uyum içinde olduğu bilinciyle güçlü ve zayıf yanlarını fark etmesini içerir. Kişisel farkındalıkla birlikte, kendinden memnun olma, özgün ve bağımsız hissetme yeteneği, yaşamını anlamlandırma ve yaşamına anlamlı hedefler belirlemesi de psikolojik iyi oluşun bir parçasıdır.⁴⁵

İyi oluş kavramı, genellikle iki farklı yaklaşım altında incelenir: öznel iyi oluş ve psikolojik iyi oluş. Öznel iyi oluş, genellikle olumlu duyguların varlığı ve olumsuz duyguların yokluğu üzerine odaklanır ve bu durumu genellikle mutlulukla ilişkilendirir. Bradburn (1969) tarafından öne sürülen bu kavram, pozitif duyguların (isteklilik, enerji, kararlılık, ruhsal canlılık) negatif duygularla (üzüntü, endişe, korku, öfke, suçluluk, utanç) dengeli bir şekilde varlığını ifade eder. Psikolojik iyi oluş ise bireyin yaşamın her alanından tatmin alması, anlam bulması, kişisel gelişim ve potansiyelini gerçekleştirme üzerine yoğunlaşır. Bu kavram, insanın yaşamında genel bir tatmin, anlam, kişisel gelişim ve işlevsellik durumunu ifade eder.⁴⁶

⁴⁴ Hüseyin, Peker, *Din psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 36-38.

⁴⁵ Ece, Fundem, "Well Being (Psikolojik İyi Oluş) Nedir? Ne Demek? DDM", *Dünya Danışmanlık ve Psikoloji Merkezi* (blog), 22 Haziran 2022.

⁴⁶ Gizem, Erdal, *Yaşamı Sürdürme Nedenleri ile Psikolojik İyi Oluş Arasında Öz-Şefkat ve Bilinçli Farkındalığın Aracı Rolü* (Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji: Işık Üniversitesi, 2022), 4-10.

Öznel iyi oluş, psikolojik sağlık veya akıl sağlığı ile özdeş değildir. Bir insan mutlu ve yaşamından doyumlu olabilir ancak bu durum, tam anlamıyla psikolojik sağlık veya akıl sağlığına işaret etmez. Mesela, bir kişi kuruntulu veya takıntılı olabilir ancak yine de yaşamından tatmin olabilir veya mutlu olabilir. Bu durumda, bu kişinin akıl sağlığı iyi olabilir denilemez. Aynı şekilde, duygularından haberdar olmayan veya duygularını ifade etmekte zorlanan biri mutlu olduğunu söyleyebilir. Ancak bu, o kişinin tam bir psikolojik sağlığa sahip olduğu anlamına gelmez. Öznel iyi oluş, psikolojik sağlık için yeterli bir koşul değildir.⁴⁷

Pozitif psikoloji, mutluluğu hedonic mutluluk ve psikolojik iyi oluşun birleşimi olarak ele alır. Öznel iyi oluş, olumlu duyguların sıklığı, olumsuz duyguların azlığı ve yaşamdan yüksek düzeyde doyum almayı kapsar. Diğer yandan, psikolojik iyi oluş yaşamda anlam ve amaç oluşturmaya odaklanır. Temel olarak, ikisi arasındaki belirgin fark, psikolojik iyi oluşun öznel değil nesnel bir değerlendirmeye dayanmasıdır. Yani, psikolojik iyi oluş daha çok bireyin yaşamındaki derin anlamlar, amaçlar ve değerler üzerine odaklanırken, öznel iyi oluş daha çok duygusal deneyimler ve yaşamdan alınan doyum üzerine yoğunlaşır.⁴⁸

Carol Ryff, psikolojik iyi oluşu tanımlarken altı boyuttan bahseder;

- 1) Yaşam amacı: “Hayat yaşamaya değer mi?” sorusuna verilen cevap,
- 2) Özerklik: Kendi standartlarımızı geliştirmemizi ve hayatımızı bu kişisel standartlara göre düzenleyebilme düzeyi,
- 3) Bireysel gelişim: Potansiyelimize dair farkındalığımız ve yeteneklerimizi geliştirme çabası,
- 4) Çevresel hâkimiyet: Kendi istek ve gereksinimlerimiz çerçevesinde çevremizi etkili bir şekilde yönlendirebilme, düzenleyebilme ve çevremize uyum sağlayabilme kapasitesi,
- 5) Diğerleriyle olumlu ilişkiler: Doğduğumuz andan itibaren dış dünyayı ilişkiler aracılığıyla algılarız, keşfederiz ve anlamlandırırız. Bu sebeple her şeyin temelini ilişkilere dayanması,
- 6) Öz kabul: Kişinin kendisini olumlu algılamasını, olumlu ve olumsuz bütün özellikleriyle kendisini kabul etmesi.⁴⁹

Psikolojik iyi oluş, bireyin zorluklarla karşılaştığında kendini gerçekleştirme ve anlamlı bir yaşam için içsel potansiyellerini harekete geçirebilmesidir. Bu durum, yaşamın

---

⁴⁷ Özen, Yener, “Kişisel Sorumluluk Bağlamında Öznel ve Psikolojik İyi Oluş (Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme)”, *DÜSBED* 4 (2010), 46-55.

⁴⁸ Gizem, Erdal, *Yaşamı Sürdürme Nedenleri ile Psikolojik İyi Oluş Arasında Öz-Şefkat ve Bilinçli Farkındalığın Aracı Rolü*, 4-10.

⁴⁹ Nilay, Aykutlu, “Psikolojik İyi Oluş Ne Demek? – Nilay Aykutlu” (Erişim 02 Aralık 2023).

getirdiği endişelerle bireysel ve sosyal bağlarını dengelemek için çaba harcıyabilme yeteneğini içerir. Bu kavram, bireyin kendine yönelik olumlu bir algı geliştirmesini sağlar ve sınırlılıklarının farkında olmasına rağmen memnuniyet duymasına imkân verir. Aynı zamanda, güvenli ve sağlam ilişkiler kurmasına, çevresini ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlemesine, özgür ve bağımsız hareket edebilmesine, yaşam amacı ve anlamı bulmasına, kapasitesini fark etmesine ve bu potansiyeli geliştirmeye çalışmasına olanak sağlar. Bu, kişinin içsel dengeyi koruyarak yaşamın karmaşıklıklarıyla baş etmesine yardımcı olur.⁵⁰

---

⁵⁰ Fikret, Gülaçtı, *Sosyal Beceri Eğitime Yönelik Programın Üniversite Öğrencilerinin, Sosyal Beceri, Öznel ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerine Etkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 53-66.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM PSİKOLOJİDE SORUMLULUĞUN ÖZNEL, TOPLUMSAL VE MANEVİ İYİ OLUŞA ETKİLERİ

Sorumluluğu (akıl irade, özgürlük, vicdan, ahlak) gibi kavramlarla birlikte ele alarak insan psikolojisindeki etkilerini izah edeceğiz. İnsanın, akıl ve irade sahibi bir varlık olması sebebiyle diğer varlıklardan ayrılır. Bu sebeple de yaratılmışların en şerefli olarak zikredilmektedir. Yaptığı fiillerinden dolayı vicdanî, toplumsal ve uhrevî (Allah'a karşı) sorumlulukları bulunmaktadır. İnsanın sorumluluk ve görev bilincine sahip olması demek, ahlaklı bir birey olması demektir. Ahlaki sorumluluğun temelinde de vicdan bulunmaktadır. Bu yönüyle kişilik veya karakter ile ahlâkî eğitim arasında bütünleyici bir bağın varlığından bahsetmek mümkündür.⁵¹

Sorumluluk ve özgürlük, birbirini tamamlayan temel taşlar gibidir. Özgürlük, insanın kendi seçimlerini yapabilme ve eylemlerini belirleyebilme gücüdür. Ahlaki ve dini anlamda, insanın özgür olması, seçimlerinde tam bir kontrol sahibi olması anlamına gelir. Bu da, insanın özgür iradesiyle gerçekleştirilmemesi halinde ahlaki bir sorumluluğunun olmayacağı anlamına gelir. Sorumluluk ise özgürlüğün bir sonucudur; yani insan, özgür olduğu ölçüde eylemlerinden sorumlu tutulabilir. İnsanın ahlaki ve toplumsal sorumluluğu, özgürlüğü ve iradesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda, insanın seçimleri ve davranışları, özgürlüğü ve sorumluluğu arasındaki dengenin bir yansımasıdır.⁵²

Ahlak, bireyin kendisi, ailesi ve toplumuyla ilgili uyulması gereken emir ve yasakların bütünüdür. Ortak bir ahlaki anlayış olmadığı takdirde toplumlarda düzen ve huzur yerine kargaşa hâkim olabilir. Kargaşanın hâkim olduğu toplumlarda sistem çöker ve insan onuruna uygun olmayan bir hayat yaşanabilir. İşte burada sorumluluk devreye girer. Bireysel ve toplumsal huzurun sağlanmasında sorumluluğun önemi büyüktür. Sorumluluk, toplumun düzen ve refahı için olmazsa olmaz bir etkidir.⁵³

Yaşamın ayrılmaz bir parçası ve asıl hedefi, ahlaklı ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmektir. İslami bakış açısına göre, ahlaki davranışlar ve sorumluluk bilinci bir arada değerlendirilir. Ahlaklı ve kişilikli bir insan olmak, sorumluluklarını yerine getiren ve görev bilincine sahip biri olmayı ifade eder. İnsanın düşünme yeteneği, kendi sorumlulukları ve görevleri konusunda bilinçli olmasını ve bu doğrultuda hareket etmesini gerektirir. Bu çerçevede, insandan iki eylem beklenir: birincisi, görev ve sorumluluklarını anlama ve bilme

⁵¹ Harun, Çağlayan, "İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (26 Nisan 2016), 97-120.

⁵² H. Mustafa, Töle, *Immanuel Kant'ta Özgürlük ve Sorumluluk İlişkisi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 4-16.

⁵³ Hamdi, Kızıler, "Ahlaki Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi", *Milli Eğitim Dergisi* 44/204 (2014), 5-17.

(teorik bilgi); ikincisi ise bu bilgiyi pratiğe dökerek görev ve sorumluluklarını yerine getirme (pratik uygulama).⁵⁴

İnsanın varlık gayesi ve sorumluluk bilinci arasında derin bir ilişki bulunur. Her varlığın yaratılışında belirli bir yer ve amacı vardır. Sorumluluk verilmemiş olsa bile her varlığın, kendi yaratılışının ve özelliklerinin gerektirdiği bir varlık amacı bulunur. İnsanın sorumluluk bilinciyle tercih yaparak yaşaması, aslında kendi varlık gayesine uygun bir yaşam sürmesi anlamına gelir. Bu, insanın yaratılışına uygun ve anlamlı bir yaşam sürmesini ifade eder.⁵⁵

3.1. Öznel İyi Oluş

Kişisel sorumluluk, bireyin kendini güçlendirmek için çaba harcaması, değerleriyle diğer insanların sınırlarını aşmayan ve saygıya dayalı iletişim kurması, kendi seçimlerinden sorumlu olması ve bu seçimlerin sonuçlarını üstlenmesi, kendi yaşamını yönlendirmesi, fiziksel ve duygusal sağlığını koruması, sorumluluk sahibi hissetmesi ve düşünmesini içerir. DSÖ. Sağlığı “yalnız hastalık ve sakatlığın olmaması durumu olarak değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerde tam bir iyilik hali” olarak tanımlar. Kişisel sorumluluk aynı zamanda kişinin sağlıklı bir kimlik geliştirmesi, değerler edinmesi, sağlıklı düşünme ve değerlendirme yetenekleri kazanması ve sağlıklı ilişkiler kurması gibi görevleri de içerir. Bedene ve sağlığa yönelik kişisel sorumluluk, kişinin tercihlerinin sağlığı üzerindeki sonuçlarını üstlenmek (örneğin, sigara- kanser bağlantısını bilmek ve kabul etmek), kazalardan korunmak, düşünmeden hareket etmenin sorumluluğunu ve sonuçlarını üstlenmek, tercihlerinin bedelini ve tedavi giderlerini üstlenmek olarak tanımlanmaktadır. Sağlıklı olmada genel kabul, her insanın kendi sağlığından sorumlu olduğudur. Ancak, bireylerin kendi sağlıklarını korumaları yeterli olmayabilir, kişisel ve toplumsal sorumluluk dengesinin de önemli olduğu bilinmektedir. Çevresel faktörler, örneğin sigara içiminin kısıtlanması, uygun egzersiz programlarının ve ortamlarının sunulması gibi önemli etmenlerdir. Ayrıca, daha geniş çaplı uygulamalarla, alkol kullanımını sınırlayıcı şartlar, ekonomik şartların iyileştirilmesi ya da ırkçılık gibi genel eğilimlerin önlenmesi, sağlık alanındaki sosyal sorumluluğun bir parçasıdır. Kişisel sorumluluk, bu durumlarda kişinin kendi sağlığını korumasını içerir. Bu bilinçle yaşayan her birey, kişisel refahını gerçekleştirerek öznel iyi oluşu sağlar ve bu durum psikolojik iyi oluşu da beraberinde getirir. Sorumlu birey, kendine değer veren

---

⁵⁴ Harun, Çağlayan, “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”, 97-120.

⁵⁵ Muhammet, Aydın, “Müslüman Kelamında Teklif ve Sorumluluk”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1-2 (2019), 85-91.

davranışlar sergilerken aynı zamanda başkaları için de değerli olur. Sorumlu davranışın öğrenilmesi bir yaşam boyu sürer. Psikolojik iyi olma hali bireyde bu sorumlu davranışın geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Sorumlunun zıttı sorumsuz olmaktır, bu durumda olan kişilerde öznel ve psikolojik iyi oluş durumu sıkıntılı olmakla beraber geleneksel kuramlar bu durumu hastalık olarak nitelendirirler.⁵⁶ Sorumluluktan kaçınma, genellikle bireylerin başarılarını sınırlayabilir, politik alanda daha az etkin olmalarına neden olabilir ve hayal güçlerini kısıtlayabilir. Bu tutum, kişilerde daha fazla hayal kırıklığına yol açabilir ve genellikle endişe veya kuruntu düzeyini artırabilir.⁵⁷

Öznel iyi oluş, duygusal ve bilişsel boyutlardan oluşur. Duygusal boyutta, olumlu (neşe, ilgi, heyecan, güven, uyanıklık) ve olumsuz (korku, öfke, üzüntü, suçluluk, nefret gibi) duygular yer alır. Bilişsel boyut ise yaşam doyumuyla ilişkilidir ve entelektüel gelişmişlikle bağlantılıdır. Öznel iyi oluşun olumlu duyguların sıklığı ve sürekliliği, bireyin genel iyi oluşu üzerinde olumlu bir etki oluşturur.⁵⁸

Bilinçli farkındalığa sahip olan ve yeterli becerilere sahip bireyler, stresli durumlarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilirler. Bu kişiler, psikolojik zorluklarla karşılaştıklarında olumsuz duygulardan daha hızlı kurtulabilirler.⁵⁹

Öznel iyi oluş, bir bireyin genellikle mutlu, neşeli ve nadiren kaygılı olduğu durumu ifade eder. Bu durum, pozitif duyguların yoğun ve sık hissedildiği, negatif duyguların ise düşük seviyelerde olduğu zamanlarda ortaya çıkar. Kişilerin yaşamlarındaki etkinliklerin doyum sağlayıcı olduğu durumlarda öznel iyi oluşları artar. İnsanların dünya görüşleri ve yaşamlarına anlam yüklemeleri, mutluluklarını büyük ölçüde etkiler. Sorumluluklarını yaşam amacı olarak benimseyen bireyler, yaşam doyumuna ulaşır ve bu durum olumlu duyguları harekete geçirerek psikolojik iyi oluşu artırır. Bu şekilde yaşayan bireyler, kaygı, stres ve depresyon gibi olumsuz duygularla baş etme konusunda daha güçlü olurlar.⁶⁰

Sorumluluk duygusu öznel iyi oluşu etkileyen önemli bir faktördür. Bu iki kavram birbirleriyle ilişki içindedir. Bazı ortak noktalarını şöyle sıralayabiliriz; kontrol duygusu, anlam

---

⁵⁶ Özen, Yener, “Kişisel Sorumluluk Bağlamında Öznel ve Psikolojik İyi Oluş (Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme)”, 46-55.

⁵⁷ Özen, Yener vd. “İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri ile İç-Denetimsel Sorumluluk ile Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2002), 45-58.

⁵⁸ Öztürk, Ahmet - Çetinkaya, Raşan.S., “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri ile Tinsellik, İyimserlik, Kaygı ve Olumsuz Duygu Düzeyleri Arasındaki İlişki”, *Eğitim Bilimleri Dergisi* 42/42 (15 Haziran 2015), 335.

⁵⁹ Gizem, Erdal, *Yaşamı Sürdürme Nedenleri ile Psikolojik İyi Oluş Arasında Öz-Şefkat ve Bilinçli Farkındalığın Aracı Rolü*, 4-10.

⁶⁰ Fikret, Gülaçtı, “Sosyal Beceri Eğitime Yönelik Programın Üniversite Öğrencilerinin, Sosyal Beceri, Öznel ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerine Etkisi”, 53-66.

ve amaç, kendini gerçekleştirme, içsel huzur ve memnuniyet. Sorumluluk duygusuyla öznel iyi oluş arasındaki bağlantılar, kişinin yaşam deneyimini şekillendirme ve yaşam kalitesini artırma potansiyeline sahiptir. Sorumluluk almak, insanları eyleme geçmeye, kendilerini ifade etmeye ve hayatlarını etkili bir şekilde yönlendirmeye teşvik eder. Bu da öznel iyi oluşun artmasına katkıda bulunur.⁶¹

3.2. Toplumsal İyi Oluş

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlıktır ve toplum içinde yaşamak, gelişmek ve anlam bulmak için diğer insanlarla etkileşim içinde olmayı gerektirir. Güçlü yetenekleri olsa da, insanın aslında savunmasız ve yardıma muhtaç bir varlık olduğu doğrudur. Bu sebeple, toplum düzeni insanın varlığını sürdürebilmesi için hayati önem taşır. İnsanın adını duyurabilmesi, varlığını gösterebilmesi ve gerçek potansiyelini ortaya koyabilmesi için toplum içinde yer alması gerekir. Toplum düzeni, bireylerin sorumluluklarını ve görevlerini bilerek yerine getirmesiyle sağlanır. Her bireyin kendisine düşen görevleri yerine getirmesi, toplumun huzur ve refahı için önemlidir. İnsan, doğuştan getirdiği potansiyeli ancak toplum içinde geliştirip ortaya koyabilir. Bu süreçte, sorumluluklarının bilincinde olmayan ya da bunları yerine getirmeyen bireyler, hem kendi iç dünyalarında hem de toplumda yok olma riskiyle karşılaşabilirler. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde de insanın toplumsal sorumluluklarına vurgu yapılarak, insanın diğerleriyle olan ilişkilerinde adil, sorumlu ve yardımsever olması gerektiği belirtilir. Bu, toplum düzeninin korunması ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için önemlidir.⁶²

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır.”(*Tahrîm*66, 6).

“Hepiniz çobansınız ve hepiniz gözetmekle sorumlu olduğunuzdan sorumlusunuz. Devlet başkanı yönettiklerinden, erkek ailesinden, kadın evinden, hizmetçi kendisine emanet edilenlerden sorumludur.” (*Buhârî, Sahîh, Vesâye, 9*).

İnsan, doğuştan getirdiği kalıtsal özelliklerle dünyaya gelir ancak çevresiyle etkileşime geçerek kendisini geliştirir ve değiştirir. Bu süreçte elde ettiği yeni niteliklerle değerler üretebilir. Ancak insan, sorumluluk bilinci kazanana kadar önemli bir gelişim sürecinden geçer ve bu süreç, kalıtsal faktörlerin yanı sıra çevresel etmenlerle de şekillenir.

---

⁶¹ Özen, Yener, “*Kişisel Sorumluluk Bağlamında Öznel ve Psikolojik İyi Oluş (Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme)*”, 46-55.

⁶² Harun, Çağlayan, “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”, 97-120.

Ahlaki davranışlar da, bu şekillenmiş benlik ile dış dünya arasındaki etkileşimden doğar. Toplumsal düzen, toplumun temelidir ve insanların bir arada yaşamasını sağlar. Bu düzen, sorumluluk sahibi davranışları ve ahlaki değerleri destekler. Bireyler, toplum içinde sosyal yaptırımlarla karşılaşarak ahlaki davranışları benimserler. Bu yaptırımlar, toplumun normları, değerleri ve beklentileri doğrultusunda şekillenir. İnsanlar, toplum içinde bu tür etkileşimlerle ahlaki davranışları öğrenir ve benimserler. Bu süreç, toplumun sağlıklı işleyişi için önemlidir çünkü toplumun düzeni, bireylerin sorumluluklarını üstlenmesi ve ahlaki değerlere uygun davranmasıyla sağlanır.⁶³

Bireylerin sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri, eylemlerinin toplum veya çevre üzerindeki olası etkilerini göz önünde bulundurmalarını gerektirir. Bu yaklaşım, sadece genel topluma veya çevreye değil, aynı zamanda ailelerine, arkadaş gruplarına ve sorumlulukları altında bulunan kişilere karşı da duyarlı bir tutum sergilemeyi içerir. Bu bilinçle yaşayan bireyler, eylemlerinin sonuçlarından sorumludur ve bu sorumluluklarını yerine getirmek için özen gösterirler. Bir bireyin davranışları, etkilediği unsurlara karşı doğrudan bir sorumluluk taşır. Sorumsuz davranışlarının beraberinde getirebileceği potansiyel problemleri göz önünde bulundurarak, davranışlarını şekillendirirler. Ailelerin, kuruluşların ve hatta devletlerin karşılaştığı birçok sorun, sorumluluk alınmaması veya göz ardı edilmesiyle ilişkilendirilebilir. Toplumsal sorumluluk bilincinin gelişmesi ve yerleşmesi için çevresel destek ve eğitim büyük önem taşır. Bu bilinçle hareket eden bireyler, eylemlerinin sonuçlarını dikkatlice değerlendirir ve toplumsal sorumluluklarına uygun davranışlar sergileyerek, daha sağlıklı ve dengeli bir toplumun oluşturulmasına katkı sağlarlar.⁶⁴

Sorumluluk duygusunun gelişmediği toplumlarda asayiş ve düzen ortadan kalkar. Adam kayırmaların, haksız kazançların, liyakatsizliğin, suç oranlarının arttığı gözlenir. Sorumluluğun hâkim olmadığı toplumlarda suç ve cezalara belli bir tutum, müeyyide uygulanmayacağından bireylerin kötü alışkanlıklar edinmesinin yolları tamamen açılmış olur. O halde bireysel ve toplumsal eğitim ile bu bilinç kazandırıldığında bambaşka sonuçlar ortaya çıkacak ve toplumsal huzur gerçekleşecektir. Toplumsal müeyyidelerin oluşması bu nokta da çok kıymetlidir. Sorumluluk kavramını var kılan hesap verme mekanizmasını ayakta tutan, bireyin içinde yaşadığı toplumun kendisidir. Toplum bu hesap sorma

---

⁶³ Harun, Çağlayan, “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”, 97-120.

⁶⁴ H. Fazlı, Ergül - Mehmet, Kurtulmuş, “Sosyal Sorumluluk Anlayışının Geliştirilmesinde Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 49/49 (01 Mayıs 2014), 221-237.

mekanizmasını, kendi sosyo-kültürel sistemine uygun şekilde işletir. Toplumsal sorumluluk kısaca, karar verici durumda olanların, kendi menfaatlerinin yanında, bir bütün şeklinde toplum refahının korunmasına yönelik faaliyetlerin yapılması ve devamlı hale getirilmesi, hakkaniyet içinde adil ve tarafsız bir şekilde hareket edilmesi ve üzerine aldığı ya da yapmak zorunda bulunduğu bir iş için gerektiğinde hesap verme duygusudur. Bu şuurla hareket eden birey kendi öznel iyi oluşunun yanında toplumsal iyi oluşa da destek vermiş olup toplumsal düzen ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunmuş olacaktır. Sorumluluk bilincinin hâkim olduğu toplumlarda hakkaniyet, adalet, düzen, emniyet, huzur vb. ortaya çıkacaktır. Bu durum da insanların psikolojik iyi oluşuna olumlu yönde etki edecektir. Sorumluluğunu yerine getiren bireylerin olduğu bir toplum da refah seviyesi yönünden olsun eğitim yönünden olsun ileri medeniyetler seviyesine ulaşmış olacaktır. Kimsenin güdümüne girmeden kendi değerlerini yaşatan ayakta tutan kimseye baş eğmeyen bir güce ulaşacaktır. Böyle toplumlarda da halk mutluluk ve huzur içerisinde yaşamlarını devam ettirecek aynı zamanda da toplum yönünden psikolojik iyi olma haline ulaşacaklardır.⁶⁵

3.3. Manevi İyi Oluş

Manevi iyi oluş; maneviyat, din, ruh sağlığı kavramlarıyla yakından ilgilidir. Bu kavramlar çerçevesinde manevi iyi oluştan bahsetmek yerinde olacaktır.

Maneviyat kavramı ile ilgili yapılan tanımların genel özellikleri şöyledir;

- Maneviyat, tüm insanların temel veya doğuştan getirdikleri bir yetenektir. Bu bakış açısı, yaratıcı ve bütünleştirici bir enerjiye sahiptir.
- Kendinden daha büyük olan yaratıcı bir güç ile birlikte olma hissidir.
- Ruhun bir tezahürüdür, kurumsallaşmış bir inanç sistemine bağlı değildir.
- Hem varoluşçuluğun hem de dinin temeli olan içsel bir enerji kaynağıdır.
- Yaşamdaki anlam, umut, kendini aşma ve ritüellerdir.
- Maneviyat, kişisel dönüşümü ya da aşkınlıkla, nihai ve kutsal bir gerçekle olan karşılaşmayı içerebilmektedir.
- Hayatta anlam ve amaç için var olan kişisel bir arayıştır.

Maneviyat, dinî veya dinsel olmayan yollarla ifade edilebilen geniş bir kavramdır. Tanımları genellikle üç farklı şekilde ele alınır: İlk olarak, maneviyatın dinle bağlantılı olduğu; ikincisi, maneviyatın Tanrı ile değil, daha aşkın olanla bağlantılı olduğu; üçüncüsü

---

⁶⁵ H. Mustafa, Paksoy, vd. ,“Bireysel ve Örgütsel Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinde Sosyal Girişimcilik Algısı”, II. Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu, Muğla,(Ekim 2015), 20-32.

ise maneviyatın tamamen kişinin iç dünyasıyla ilişkili olduğu şeklinde açıklanır. Bu farklı bakış açıları, maneviyatın geniş ve çok katmanlı doğasını vurgular.⁶⁶

Maneviyat, insanın doğuştan getirdiği bir yetenek ve güç olarak, kendisine ve diğerlerine sevgi, hoşgörü, şefkat ve affetme gibi ahlaki değerler çerçevesinde iletişim kurmasını sağlar. Bu kavram, bireyin yaşamında değerlerin, amaçların ve anlamların arayışıyla ilgilidir. Maneviyat, kişinin Yaradan olarak kabul ettiği aşkın varlıkla ilişkisini sevgi, şefkat gibi duygularla besleyerek anlam arayışını içerir. Bu durum, kişinin potansiyelinin en geniş ve derin halidir. Maneviyatın sağladığı bu içsel bağlam, bireyin yaşamına anlam ve derinlik katar. Manevi iyi oluş, bu durumun bireylere kazandırdığı olumlu duyguların ve özgün yansımaların bir ifadesidir. İnsanlar, maneviyat sayesinde kendilerine ve çevrelerine daha anlayışlı, şefkatli ve affedici bir bakış açısıyla yaklaşabilirler. Bu kavram, insanın ruhsal gelişiminde, içsel dengeyi bulmasında ve yaşamın derin anlamlarını keşfetmesinde önemli bir rol oynar.⁶⁷

Din, Arapça kökenli bir kelime olup ceza, yargı, usul, adet ve izlenen yol gibi anlamlara gelir. Latince 'de karşılığı "Religio" ise Allah'a saygı, korku, bağlılık, ibadet, tören ve ayinlere katılma gibi anlamları içerir. Bu terim, birçok farklı tanım ile ifade edilmiştir ancak bu tanımların ortak noktaları şunlardır:

- Var olan her şeyden üstün ve güçlü bir varlığın kabul edilmesi.
- Bu varlığın insanın bilgi ve anlayış gücünün ötesinde olduğunun kabul edilmesi.
- Bu ilahi varlığın insanlardan isteklerinin ve istemediklerinin kabul edilmesi.
- Bu kabul ve onay sonucunda dinî inanç, düşünce, duygu ve dışa yansıyan dini göstergelerin (ibadetler, ayinler, törenler) ortaya çıkmasıyla dini bir hayatın meydana gelmesi.

Dinin, insanı aşan ilahi yönü ve inanan insanın hayatını şekillendirerek davranışlarında kendini göstermesi, insanın insani yönünü oluşturur. Din, kişisel inançların ötesinde, yaşam tarzını, davranışları ve ilişkileri belirleyen bir rehber olarak insan hayatında önemli bir yer tutar.⁶⁸

Ruh sağlığı kavramına, genel bir tanımın yanı sıra net bir sınırın belirlenmesi zor olan normallik ve anormallik, sağlık ve hastalık arasında değişkenlik gösterir. Ruh sağlığının

---

⁶⁶ Cüneyd, Aydın - Mevlüt, Kaya, *Maneviyat ve Öznel İyi Oluş Değişkenlerinin Hayatın Anlamını Yordaması*, Amasya İlahiyat Dergisi, 17 (Aralık 2021), 41-77.

⁶⁷ H. Nazlı, Tan *Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi (Eğitimciler Örneği)* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2023), 12-27.

⁶⁸ Hüseyin, Peker, *Din psikolojisi*, 29-31.

"normal" olması, bireyin kendisiyle ve çevresiyle uyum içinde olması, toplumsal normlara uygun davranması ve içsel-dışsal huzurunu sağlaması anlamına gelir.⁶⁹ Ancak ruh sağlığı sadece depresyon, kaygı, kişilik bozuklukları gibi negatif durumların yokluğunu ifade etmez. Aynı zamanda sevinç, merak, mutluluk, memnuniyet, anlam, amaç ve umut gibi olumlu duyguların varlığını içerir. Ruh sağlığı, pozitif duyguların yanı sıra kişinin yaşamını sürdürebilmesi, ilişkilerinde sağlıklı etkileşimler kurabilmesi ve yaşamında anlam bulabilmesiyle de ilişkilendirilir. Bu kavram, bireyin kişisel deneyimleriyle birlikte, içsel dengeyi koruma sürecinde yaşamın sunduğu olumlu ve olumsuz tüm unsurları içeren canlı bir yapıyı temsil eder.⁷⁰

Manevi iyi oluş, İngilizce olarak "spiritual well-being" olarak ifade edilir ve genellikle ruh sağlığı bağlamında incelenir. Çünkü insanın ruhsal olarak sağlıklı olması, manevi açıdan da iyi bir durumda olmasıyla ilişkilendirilir. Ruh sağlığıyla ilgili pek çok faktör bulunur. Bu bağlamda, insanın olumlu özelliklere sahip olması ve olumsuz özelliklerden uzak durması, ruhsal sağlığın yanı sıra iyi bir durumda olmanın bir göstergesi olarak kabul edilir. Manevi iyi oluş kavramı, insanın kendi iç dünyasıyla, çevresiyle ve Tanrı veya evrenle olan ilişkisini inceleyen bir kavramdır. Bu kavram, yaşamla ve dini inançlarla ilgili konuları kapsar ve insanın içsel denge, anlam arayışı, değerler ve inançlarla uyum içinde olma durumunu ifade eder.⁷¹

Manevi iyi oluş, hem maneviliği hem de iyilik halini ifade etmektedir. İnsanın dinsel ve varoluşsal anlamda iyiliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Daha çok yaşamın görünmeyen, aşkın yönüne işaret etmektedir. İnsanoğlu dünyaya geldiğinden beri varoluşsal gayeyi anlamlandırma noktasında bir arayışa girmiş ve birçok farklı düşünce ortaya koymuştur. İnsanın varoluşunu anlamlandırması ve varoluşsal sorularının tatmin edici cevap bulması ancak bir yaratıcı inancıyla gerçekleşebilmektedir. Bir yaratıcının varlığı dikkate alınmadan hayatın asıl amacının düşünülmesi mümkün olmamaktadır.⁷² Buradan hareketle Manevi iyi oluşu; İnsanın, kendisiyle, toplumla, evren ve Yaratıcı ile olan iletişimini üst düzeye çıkarması ve bu haz dolu doyumunu benliğinde hissederek yaşamı anlamlandırması ve davranışlarına dönüştürmesi olarak da yorumlayabiliriz.

---

⁶⁹ Asım, Yapıcı, *Kuramdan Yönteme "Ruh Sağlığı-Din" Çalışmalarında Karşılaşılan Güçlükler*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, c.11, sy.2, 27-31.

⁷⁰ Adam B. Cohen- Harold G. Koenig, "Din ve Ruh Sağlığı" *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Mustafa, Koç, 2/1,(2016), 153 - 160.

⁷¹ Hatice, Acar, "Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 391-412.

⁷² A. Rıza, Aydın, "Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2004), 15-29.

Manevi iyi oluşun iki boyutu vardır: Dinsel iyilik ve Varoluşsal iyilik.

a) Dinsel iyilik, insanın Tanrı veya üstün bir varlıkla olan ilişkisini anlatır. Bu, insanın manevi yaşamında deneyimlediği doyum, tatmin ve memnuniyeti ifade eder, Tanrı'yla olan ilişkisinden gelen iç huzur ve ruhsal doyumunu içerir.

b) Varoluşsal iyilik ise, insanın yaşamın anlamını arayışı ve bu anlam duygusuyla uyum içinde yaşamını düzenlemesiyle ilgilidir. Kişinin kendi bakış açısına göre hayatını düzenleyip bu düzenlemeye uyum sağlaması ve bundan memnun olmasıdır. Yani, hayatın anlamını bulma süreci ve bu anlama göre yaşamını şekillendirme ve içsel tatmin duygusu varoluşsal iyiliğin temelini oluşturur. Manevi iyi oluş, bireyin manevi büyümesini ve değişimini göz önünde bulundurarak, onun kişisel kimliği, sosyal etkileşimleri, dini ve dinsel olmayan sembollerle kurduğu ilişkilerini bir bütün olarak değerlendirir.⁷³

Manevi iyi oluş, bireyin dört farklı alandaki etkileşimini kapsar:

- Kişisel alan: Bireyin iç dünyasıyla, yaşam amacı ve değerleriyle, öz-farkındalığıyla, kimliğiyle, öz şefkatiyle, ruhsal boyutuyla ve yaşamın aşkın yönüyle olan ilişkisini içerir.
- Toplumsal alan: Bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinin kalitesi, benlik algısı ve diğer kişilerle iletişiminin derinliği, ahlaki duruşu, kültürel bağlamdaki yerleşimi, dini ve dinsel olmayan kimliği, sevgi, bağışlama yetisi, güven, umut ve insanlıkla olan inancını içerir.
- Çevresel alan: Fiziksel ve biyolojik çevreye gösterilen özenin ötesinde, merak duygusunu hissetme, insanlığa olan inanç, çevreyle bütünleşme, din, yönetim ve doğayla olan etkileşimi içerir.
- Aşkın alan: Kişinin kendi benliğinin ötesinde bir varlıkla olan ilişkisi, insanlıkla ilgili inancı, inanç düzeyi ve ibadetleri şekillendirir.

Maneviyatın sunduğu içsel zenginlik, kişilere yaşamın derin anlamlarını, amacını ve varoluşsal soruların cevaplarını bulma yetisi verir. Bu kişiler, varoluşlarını dolduran derin anlamları hisseder ve hayatlarının bir amaç ve görev taşıdığına inanırlar. Bu inanç, onlara hayata karşı bir sorumluluk duygusu verir ve yüksek motivasyonla hareket etmelerini sağlar. Maneviyatı olan kişiler için yaşamın her alanı "kutsal" olarak kabul edilir; bu da onların maddi olmayan, manevi değerlere verdiği önemi vurgular. Bu kişiler, yaşamın anlamını maddi olmayan, ruhsal tatminlerde bulduklarına inanır. Onlar, varoluşsal açlığı sadece maneviyatın doyurabileceğine inanır ve içsel tatminin maddi değil, manevi unsurlardan

---

⁷³ Hatice, Acar, "Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme", 391-412.

geleceğine inanır. Ayrıca, maneviyat sahibi kişilerin empati duygusu yüksektir; diğer insanların acılarını ve sevinçlerini içtenlikle hissederler. Her bireyin özgün ve değerli olduğuna inanır, sosyal adaletin önemini kavrarlar. Dünyayı daha iyi bir yer yapmak için çaba sarf ederler ve yüce ideallere sahip olan bu kişiler, bu idealleri yaşamlarının her yönünde uygulamaya çalışırlar.⁷⁴

Dinler, insanların varoluşsal nedenlerini anlamalarına ve yaşamlarına anlam katarak anlamlandırmalarına yardımcı olur. Tarih boyunca dinler, insanlara hedeflerini gerçekleştirmede büyük bir destek sağlamıştır. İçsel inanç, insanlara güç kazandırarak bu gücün pratikte kullanılmasını mümkün kılmıştır. İnsanlar duygusal, zihinsel ve davranışsal farklılıklar gösterse de, ortak insan potansiyeline uygun yaşama sorumluluğu taşırlar. Bu sorumluluk, insanların verilen potansiyellerini gerçekleştirme çabası olarak tanımlanabilir. Potansiyeline uygun bir yaşam sürmeyen kişiler, hayatlarının amacını ve potansiyellerini tam olarak keşfetmekte zorlanabilirler. Bu durum, olumsuz duyguların ortaya çıkmasına, ruhsal ve manevi iyiliklerin negatif yönde etkilenmesine yol açabilir.

Maneviyat, insanın değerlerini belirleyen ve potansiyelini geliştirmesine güç veren bir enerji kaynağıdır. Bu içsel güç, insanlara yaşamlarına anlam katarak varoluşsal tatmin ve ruhsal bütünlük sunar. Dinlerin sağladığı rehberlik ve inanç, insanlara yaşamlarını daha anlamlı kılma konusunda destek olur ve manevi iyi oluşlarını güçlendirir.⁷⁵

Varlığının gerçek amacını kavrayan insanlar, sorumluluk duygusuyla yaşamlarını yönlendirirken aynı zamanda ruhsal ve manevi tatmin sağlama yolunda ilerlerler. Sorumluluk bilinciyle dini pratiklerde bulunan bireyler, özsaygılarını artırır ve olumlu etkiler elde ederler. Dua etme, derin düşünce ve dini araştırmalar gibi kişisel dini uygulamalar, psikolojik ve manevi iyilik üzerinde olumlu etkiler yapar. Dua etmenin kişiyi depresyon ve kaygı problemlerinden koruduğu bilinir. Dini inançlara adanmışlığı yüksek olan bireyler genellikle daha güçlü bir yaşam tatmini ve kişisel mutluluk deneyimlerler. Bu kişiler, hayatın zorluklarıyla ve olumsuzluklarla karşılaştıklarında daha olumlu ruhsal tepkiler verme eğilimindedirler. İnançlarının sağladığı güç ve anlam, onları olumsuzluklar karşısında daha dirençli hale getirir ve ruhsal iyiliklerini korumalarına yardımcı olur.⁷⁶

Sorumluluk ve mükellefiyet, özgür iradenin bir ifadesi olarak kabul edilir. Özgürleşmek isteyen birey, sağlıklı bir beden ve zihin yapısına yönelecektir. Bu da kişilere

---

⁷⁴ H. Nazlı, Tan, *Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi (Eğitmciler Örneği)*, 12-27.

⁷⁵ Tuğrul, Niyazibeyoğlu, "Başarı ve Maneviyat", *Eskiye* 36 (2018), 115-131.

⁷⁶ Zafer, Cirhinlioğlu, vd. , "*Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*", (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013), 86-97.

birtakım sorumluluklar yükler: sağlıklı bir yaşam tarzını benimsemek için zararlı alışkanlıklardan kaçınmak, bilinçli seçimler yapmak. Örneğin, sigara, alkol, zararlı besinler, bilinçsiz spor veya diyetler gibi olumsuz alışkanlıklardan uzak durmak, stresle başa çıkmak ve dengeli bir yaşam sürmek, kişinin yaratılış gayesine uygun sorumluluk bilinciyle hareket etmesini sağlar. Bu olumlu tercihler, ruhsal ve manevi iyilik hallerine katkıda bulunur. Dini katılımlar, insanlara diğerleriyle yakın ilişki kurma fırsatı sunarak sağlık ve iyilik durumlarını olumlu yönde etkiler. Sosyal ilişkiler, stresli yaşam olaylarına karşı ruhsal ve fiziksel sağlığı koruma konusunda bir tampon görevi görür. Ayrıca, sorumluluk bilinci insanlara aşkın bir varlığa inanma duygusu kazandırır; bu da olumsuz yaşam olaylarının etkilerini azaltmaya yardımcı olur. Dinde bedeninin insanlara emanet olarak verilmesi ve bu emanete sorumlu bir şekilde davranma fikri, kişileri zararlı alışkanlıklardan uzak tutarak sağlık açısından korur. Sorumluluk bilinci, dini inançlarla güçlendirilebilir ve din, insanlardaki bu sorumluluk duygusunu geliştirebilir ve pekiştirir.⁷⁷

İnsan, kendini gerçekleştirmenin temel yollarından biri olan sorumluluk ve görev bilincini içselleştirdiği ölçüde olgunlaşır. Toplumun sağlıklı bir yapılanması için bu bilincin, her bireyde etik bir prensip olarak benimsenmesi ve hayatın her alanında uygulanması gerekir. Sorumluluk ve görev bilinci, toplumun yapı taşları olan bireyler arasında yaygınlaştırılmalıdır. Bu değerler, düşünce, söz ve davranışlarda etik bir temel oluşturmalıdır. Tarih boyunca, toplum liderleri ve öncüler, bu değerlerin toplum düzeni için ne kadar önemli olduğunu anlayarak, özellikle aile ve toplum içinde bu ilkelerin benimsenmesi için çaba göstermişlerdir. Bu çaba, insanların kendi onurlarını koruyup geliştirmelerini sağlamanın yanı sıra, toplumun değerlerini ve bütünlüğünü korumak adına da büyük önem taşır. Sorumluluk ve görev bilinciyle donatılmış bireyler, toplumun sağlam temeller üzerine inşa edilmesine katkıda bulunurlar ve böylece hem bireysel hem de toplumsal düzeyde gelişim sağlarlar.⁷⁸

---

⁷⁷ Zafer, Cırhinlioğlu vd. , *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*, 252.

⁷⁸ Harun, Çağlayan, “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”, 97-120.

SONUÇ

Sorumluluk duygusu, yaşam boyu öğrenilen bir davranış biçimidir ve psikolojik iyi oluşun gelişiminde önemli bir yeri vardır. Bireyin kendi yaşamında etkin bir rol üstlenmesini, kararlar almasını ve bu kararların sonuçlarına katlanmasını sağlar. Bu duygu, bireyin var oluş gayesini şekillendirir çünkü insanlar genellikle bir amaç ya da hedef etrafında sorumluluk hissederek yaşamlarına yön verirler. Bu amaçlar, kişisel başarı, toplumsal katkı, sevdiklerine yardım etmek gibi çeşitli şekillerde kendini gösterir. Var oluş gayesi, bireyin yaşamına anlam katan ve ona yön veren temel motivasyonları içerir. Bu gaye, bireyin kendi içsel değerlerini keşfetmesine, kişisel büyümeye odaklanmasına ve topluma fayda sağlama isteğini besler. Sorumluluk duygusu da bu var oluş gayesini destekler ve güçlendirir çünkü insanlar sorumluluk aldıkları konularda daha odaklı ve amaçları doğrultusunda hareket ederler.

Öznel toplumsal manevi iyi oluş ise bireyin iç huzurunu, toplumsal ilişkilerini ve manevi tatminini kapsar. Sorumluluk sahibi olan bireyler genellikle topluma daha fazla katkıda bulunma eğilimindedirler ve bu da öznel toplumsal manevi iyi oluşlarını artırır. Kendini topluma adayan, sorumluluk alan bireyler genellikle daha derin ve anlamlı ilişkiler kurarlar, toplumsal dayanışmayı artırır ve iç huzur bulma yolunda daha başarılı olurlar.

Bu kavramlar arasındaki ilişki, bireyin kendini ifade etme biçimlerini, topluma uyum sağlama süreçlerini ve yaşamına anlam katan unsurları bir araya getirir. Sorumluluk duygusu, var oluş gayesi üzerinde etkili olur ve bu da bireyin içsel denge ve toplumsal uyumunu artırarak öznel toplumsal manevi iyi oluşa katkıda bulunur. Bu bağlamda, bu kavramlar birbirini besler ve bireyin bütünsel gelişimine yardımcı olur.

KAYNAKÇA

- Acar, Hatice. “Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 391-412.
- Açık, Fatih. *Kuran'ı Kerim'de İrade Hürriyeti ve Sorumluluk Çerçevesinde İnsan Hayatı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Aydın, A. Rıza. “Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2004), 15-29.
- Aydın, Cüneyd - Kaya, Mevlüt. “Maneviyat ve Öznel İyi Oluş Değişkenlerinin Hayatın Anlamını Yordaması”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (30 Aralık 2021), 41-77.
<https://doi.org/10.18498/amaialad.961401>
- Aydın, Muhammet. “Müslüman Kelamında Teklif ve Sorumluluk”. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1-2 (2019), 85-91.
- Ayutlu, Nilay. “Psikolojik İyi Oluş Ne Demek? – Nilay Aykutlu”. Erişim 02 Aralık 2023.
<https://www.nilayaykutlu.com/psikolojik-iyi-olus-ne-demek/>
- Cirhinlioğlu, Zafer vd. *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, 2013.
- Cohen, Adam B. - Koenig, Harold G., "Din ve Ruh Sağlığı" *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Mustafa, Koç, 2/1,(2016), 153 - 160.
- Çağrı, Mustafa. “Mesuliyet”. *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. DÖNMEZ, İ. Kafi. İstanbul, ts.
- Çağlayan, Harun. “İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2(26Nisan2016),97-120.
<https://doi.org/10.18403/emakalat.31405>
- Delay, Jean - Pichot, Pierre. “Psikolojinin Tanımları, Metotları ve Komşu Disiplinlerle İlgileri”. çev. Erdoğan Fırat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975).
- Durak, Necdet. “Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahlak Felsefesinde Erdem- Mutluluk İlişkisi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (2014), 87-114.

- Erdal, Gizem. *Yaşamı Sürdürme Nedenleri ile Psikolojik İyi Oluş Arasında Öz-Şefkat ve Bilinçli Farkındalığın Aracı Rolü*. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji: Işık Üniversitesi, 2022.
- Ergül, H. Fazlı - Kurtulmuş, Mehmet. “Sosyal Sorumluluk Anlayışının Geliştirilmesinde Toplum Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 49/49(01 Mayıs 2014).
<https://doi.org/10.17755/esosder.72162>
- Fundem, Ece. “Well Being (Psikolojik İyi Oluş) Nedir? Ne Demek? DDM”. *Dünya Danışmanlık ve Psikoloji Merkezi*(blog), 22 Haziran 2022.
<https://www.dunyadanismanlikmerkezi.com/well-being/>
- Giriş, IPsikolojiye. “Psikoloji Bilimini Tanıyalım”.
<https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/psikoloji-dersi-uniteler-siirt-201925235314949.pdf>
- Gülaçtı, Fikret. *Sosyal Beceri Eğitime Yönelik Programın Üniversite Öğrencilerinin, Sosyal Beceri, Öznel ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerine Etkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kazel, Y. Samet. “Orta Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 7 (30 Haziran 2023), 43-69.
<https://doi.org/10.59379/tdpd.1265346>
- Kızıler, Hamdi. “Ahlaki Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi”. *Milli Eğitim Dergisi* 44/204 (2014), 5-17.
- Kurt, Fatih. *Kur'an'da Sorumluluk Bilinci Kulluğun Gayesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2022.
- Kurt, Fatih. *40 Hadiste Sorumluluk Bilinci*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Niyazibeyoğlu, Tuğrul. “Başarı ve Maneviyat”. *Eskiyeni* 36 (2018), 115-131.
- Özdem, Sevtap vd. “Üniversite Öğrencilerinin İnsani ve Manevi Değer Eğilimlerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi: Kuzey Kıbrıs Örneği”. *Kisbu İlahiyat Dergisi* 3 (2020), 35-78.
- Özen, Yener. “Kişisel Sorumluluk Bağlamında Öznel ve Psikolojik İyi Oluş (Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme)”. *DÜSBED* 4 (2010).

- Özen, Yener vd. “İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri ile İç-Denetimsel Sorumluluk ile Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2002), 45-58.
- Öztürk, Ahmet - Çetinkaya, Raşan, “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri ile Tinsellik, İyimserlik, Kaygı ve Olumsuz Duygu Düzeyleri Arasındaki İlişki”. *Eğitim Bilimleri Dergisi* 42/42 (15 Haziran 2015), 335. <https://doi.org/10.15285/ebd.98899>.
- Paksoy, H. Mustafa, vd. “Bireysel ve Örgütsel Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinde Sosyal Girişimcilik Algısı”. program adı: II. Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu, Muğla, 2015.
- Peker, Hüseyin. *Din psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 9. baskı., 2013.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Teklif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Tacer, Arzu. “Psikoloji, Varoluş, Maneviyat”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 6 (30 Aralık 2022), 177-185. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1203253>
- Tan, H. Nazlı. *Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi (Eğitimciler Örneği)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2023.
- Tarhan, Nevzat. *Değerler Psikolojisi ve İnsan Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş, 15. Basım, 2021.
- Töle, H. Mustafa. *Immanuel Kant'ta Özgürlük ve Sorumluluk İlişkisi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Yalın, Salih. “Ahmet Hamdi Akseki’de Ahlaki Sorumluluk”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/38 (2015), 209-225.
- Yıldız, Kemal. “Sorumluluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.